

การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเพื่อการแก้ไข
ปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่
Integrating Buddhist Principles and Lanna Wisdom for Addressing Forest
Fire and Haze Crisis in Chiang Mai Province

วราสะยะ วราสยานนท์¹, อุเทน ลาพิงค์¹,ธีรศักดิ์ แสนวังทอง¹
Varasaya Varasayananda¹, Uten larping¹, Theerasak Sanwongtong¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา¹

Mahamakut Buddhist university Lanna campus¹

Corresponding Author, E-mail : khunten2002@yahoo.com

Article Info

Research Article

คำสำคัญ : การบูรณาการ, หลัก
ธรรมทางพุทธศาสนา, ภูมิปัญญาล้าน
นา, ไฟป่าและวิกฤตหมอกควัน

Keywords : Integration,
Buddhist Principles,
Lanna Wisdom, Forest Fire and
Haze Crisis

Received: 04/10/2025

Revised: 26/12/2025

Accepted: 28/12/2025

Published online: 28/12/2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักธรรม
ทางพุทธศาสนา ร่วมกับภูมิปัญญาล้านนาในฐานะกรอบแนวคิด
ในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่
2) วิเคราะห์การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญา
ล้านนาเพื่อลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร
และ 3) สร้างรูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคีในการแก้ไขปัญหไฟ
ป่าและวิกฤตหมอกควันในระดับพื้นที่ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิง
คุณภาพ โดยประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยหัวหน้าโครงการย่อยและคณะทำงาน
จากพื้นที่ศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การศึกษาเอกสาร
การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการ
วิเคราะห์เชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล 5
อปปริหานิยธรรม 7 และกัลยาณมิตตรธรรม 7 สามารถใช้เป็นกลไกทางศีล
ธรรมในการควบคุมพฤติกรรม ยับยั้งการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสีย
หายต่อทรัพยากรธรรมชาติ และเสริมสร้างความสามัคคีของชุมชนใน
การป้องกันและจัดการปัญหาไฟป่า 2) การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธ
ศาสนากับภูมิปัญญาล้านนา เช่น กฎจารีต ประเพณี ความเชื่อท้องถิ่น

และแนวคิดป่าเปียก ช่วยลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรโดยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติบนฐานความไม่เบียดเบียน และ 3) รูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคีที่มีพระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลาง สามารถเชื่อมโยงภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรที่เกี่ยวข้องให้ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ผ่านกิจกรรมเชิงพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ทุกช่วงวัยมีส่วนร่วม ส่วนองค์ความรู้จากการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาไม่เพียงเป็นแนวคิดเชิงคุณค่า หากแต่สามารถพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในระดับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

Abstract

This research article aims to: 1) examine Buddhist principles in conjunction with Lanna wisdom as a conceptual framework for addressing forest fire and haze crisis in Chiang Mai Province, 2) analyze the integration of Buddhist principles and Lanna wisdom in reducing forest burning and agricultural waste disposal, and 3) develop a multilateral cooperation model for solving forest fire and haze crisis at the local level. This study employed a qualitative research approach using participatory action research. Key informants consisted of project leaders and working teams from the study areas. Research instruments included documentary analysis, in-depth interviews, and focus group discussions. Data were analyzed through descriptive analysis and content analysis.

The findings revealed that: 1) Buddhist principles, particularly the Five Precepts, the Seven Conditions of Welfare (Aparihaniyadhamma), and the Seven Virtues of Good Friendship (Kalyāṇamittadhamma), functioned as moral mechanisms for regulating behavior, preventing actions that cause environmental degradation, and strengthening community solidarity in forest fire prevention and management, 2) the integration of Buddhist principles with Lanna wisdom such as customary rules, local traditions, belief systems, and the concept of “wet forest” management contributed to the reduction of forest burning and agricultural waste disposal by promoting non-violence and harmonious coexistence between humans and nature, and 3) a multilateral cooperation model with monks and temples as the central coordinating actors effectively connected local communities, governmental agencies, and relevant organizations through area-based activities that encouraged participation across all age groups. The body of knowledge derived from this research demonstrates that integrating Buddhist principles with Lanna wisdom is not merely a value-based or ethical approach, but can be developed into a practical and sustainable community-based model for addressing forest fire and haze crisis. This integration serves as a socio-cultural mechanism that enhances collective awareness, community participation, and long-term environmental management at the local level.

บทนำ

ปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อมเชิงโครงสร้างที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่องในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือตอนบนซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นแอ่งกระทะ มีฤดูแล้งยาวนาน และมีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น ปัญหาดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากแต่ส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงไปยังสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว วิกฤตหมอกควันจากฝุ่นละอองขนาดเล็ก โดยเฉพาะ PM2.5 ถูกจัดเป็นมลพิษทางอากาศที่มีความเสี่ยงสูงต่อสุขภาพของมนุษย์ เนื่องจากสามารถแทรกซึมเข้าสู่ระบบทางเดินหายใจและกระแสเลือด ส่งผลกระทบต่อระบบทางเดินหายใจ โรคหัวใจ และโรคเรื้อรังอื่นๆ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยโรคประจำตัว (World Health Organization, 2016, pp. 41-45) และไฟปายังเป็นปัจจัยสำคัญที่เร่งให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ ระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ภูเขาและพื้นที่ป่า (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ, 2565, หน้า 16-18)

จังหวัดเชียงใหม่ถือเป็นหนึ่งในพื้นที่วิกฤตที่ประสบปัญหาไฟป่าและหมอกควันอย่างต่อเนื่องและรุนแรง จากข้อมูลรายงานสถานการณ์คุณภาพอากาศเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2562 พบว่าค่าดัชนีคุณภาพอากาศเฉลี่ย 24 ชั่วโมง (AQI) อยู่ในช่วง 183–230 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ขณะที่ค่าฝุ่นละอองขนาดเล็ก PM2.5 เฉลี่ย 24 ชั่วโมงอยู่ระหว่าง 83–120 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร และค่า PM10 อยู่ระหว่าง 123–161 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ซึ่งอยู่ในระดับที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอย่างชัดเจน ในช่วงเวลาเดียวกัน การตรวจสอบจุดความร้อนจากดาวเทียมระบบ MODIS ระหว่างวันที่ 1 มกราคม ถึง 4 เมษายน พ.ศ. 2562 พบจุดความร้อนสะสมในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่จำนวน 1,299 จุด เพิ่มขึ้นจากช่วงเวลาเดียวกันของปีก่อนหน้าอย่างมีนัยสำคัญ แม้จะมีการดำเนินมาตรการควบคุมและบูรณาการการทำงานจากหลายภาคส่วนแล้วก็ตาม (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ, 2564, หน้า 28-32) สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจการท่องเที่ยว การคมนาคม และภาพลักษณ์ของจังหวัดในระดับประเทศและนานาชาติ ตลอดจนส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าและพื้นที่ต้นน้ำ

ที่ผ่านมา แนวทางการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ดำเนินการภายใต้กรอบการจัดการเชิงนโยบายและเชิงเทคนิคของภาครัฐ เช่น การกำหนดช่วงเวลาห้ามเผา การเฝ้าระวังจุดความร้อนด้วยเทคโนโลยีดาวเทียม การบังคับใช้กฎหมาย และการระดมกำลังเจ้าหน้าที่ในช่วงวิกฤต แม้มาตรการดังกล่าวจะช่วยบรรเทาความรุนแรงของปัญหาได้ในบางช่วงเวลา แต่สถานการณ์ยังคงเกิดซ้ำอย่างต่อเนื่อง สะท้อนข้อจำกัดของการจัดการที่มุ่งแก้ไขเฉพาะปลายเหตุ โดยยังไม่เชื่อมโยงกับรากฐานของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรและแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนในพื้นที่ (กรมควบคุมมลพิษ, 2563, หน้า 54-58) ในจังหวัดเชียงใหม่ การจัดการปัญหาไฟป่ามีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และรูปแบบการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ซึ่งสะท้อนผ่านภูมิปัญญาล้านนา เช่น การบวชป่า การบวชต้นไม้ การสืบทอดป่า และการจัดการป่าเปียกเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดินและระบบนิเวศ อีกทั้งหลักธรรมทาง

พุทธศาสนา ได้แก่ ศีล 5 ไตรสิกขา อปริหานิยธรรม 7 และกัลยาณมิตรธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นฐานคิดทางศีลธรรมในการกำกับพฤติกรรม สร้างจิตสำนึก และเกื้อหนุนความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ทั้งแนวทางทางสังคม วัฒนธรรม และศีลธรรมควบคู่กัน มีใช้อาศัยมาตรการเชิงเทคนิคเป็นหลักเพียงด้านเดียว (เสนห์ จามริก, 2554, หน้า 82-95)

จากสถานการณ์ปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบกับข้อจำกัดของแนวทางการจัดการที่พึ่งพามาตรการเชิงนโยบายและเชิงเทคนิคเป็นหลัก ทำให้เห็นความจำเป็นในการศึกษาแนวทางที่เชื่อมโยงกับแบบแผนการดำรงชีวิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาควบคู่กับภูมิปัญญาล้านนาเพื่อนำมาใช้เป็นฐานในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร ควบคู่กับการสร้างความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง การศึกษามุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารงานวิจัย และข้อมูลภาคสนาม เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นจริงของพื้นที่ ผลจากการวิจัยคาดว่าจะนำไปสู่ชุดองค์ความรู้ที่สามารถใช้เป็นกรอบอ้างอิงทางวิชาการและแนวทางการปฏิบัติในระดับพื้นที่สำหรับการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาและภูมิปัญญาล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาควบคู่กับภูมิปัญญาล้านนาในการลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา
3. เพื่อพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง สำหรับการจัดการปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

ขั้นที่ 1 การออกแบบการวิจัยและการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

ผู้วิจัยกำหนดกรอบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควัน รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและภูมิปัญญาล้านนาเพื่อใช้เป็นฐานในการกำหนดประเด็นการศึกษา แนวคำถาม และแนวทางการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขั้นที่ 2 การกำหนดพื้นที่ศึกษาและการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมุ่งศึกษาพื้นที่ที่มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่าและหมอกควันบนฐานศาสนาและวัฒนธรรม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกโดยวิธีเจาะจง ประกอบด้วยหัวหน้า

โครงการย่อยและคณะทำงานทั้ง 3 โครงการ รวมจำนวน 3 รูป/คน รวมทั้งพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในพื้นที่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทโดยตรงต่อการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน

ขั้นที่ 3 การพัฒนาเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม โดยครอบคลุมประเด็นหลักธรรมทางพุทธศาสนา ภูมิปัญญาล้านนา และรูปแบบความร่วมมือในการจัดการไฟป่าและหมอกควัน เครื่องมือได้รับการตรวจสอบความเหมาะสมและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยก่อนนำไปใช้

ขั้นที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลดำเนินการโดยการศึกษาจากเอกสารควบคู่กับการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกเสียง และการบันทึกภาพกิจกรรม ทั้งนี้มีนักศึกษาระดับมหาบัณฑิต คณะศาสนาและปรัชญา จำนวน 5 ท่าน ร่วมสนับสนุนการเก็บข้อมูลภายใต้การกำกับของผู้วิจัย

ขั้นที่ 5 การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ถูกนำมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นการศึกษา วิเคราะห์เชิงพรรณนา และวิเคราะห์เนื้อหาตามกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้อง มีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูลเชิงคุณภาพ

ขั้นที่ 6 การสังเคราะห์และการนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ถูกนำมาสังเคราะห์และเรียบเรียงตามวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ เพื่อนำเสนอในรูปแบบบทความวิชาการ โดยมุ่งสะท้อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและแนวทางการจัดการปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 หลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในการแก้ไขปัญหไฟป่าและวิกฤตหมอกควัน จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาผสมผสานกับภูมิปัญญาล้านนา สามารถใช้เป็นฐานคิดในการกำกับพฤติกรรมของบุคคลและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ได้ โดยหลักธรรมที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ศีล 5 ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบทางศีลธรรมในการยับยั้งการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจุดไฟในป่า การล่าสัตว์ และการตัดไม้ ส่งผลให้เกิดความตระหนักรู้และความรับผิดชอบต่อผลของการกระทำของตนเอง

อปริหานิยธรรม 7 สนับสนุนความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะการเฝ้าระวังและดูแลพื้นที่ป่าในระดับหมู่บ้าน ขณะที่กัลยาณมิตรธรรม 7 ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชน ทำให้การดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการไฟป่าเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

เมื่อเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาล้านนาพบว่า กฎจาริต ประเพณี และความเชื่อท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นกติกาดูแลชุมชนในการใช้และดูแลทรัพยากรป่าไม้ เช่น การบวชป่า การบวชต้นไม้ และการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้ชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมในการอนุรักษ์ และลดพฤติกรรมที่นำไปสู่การเกิดไฟป่าและหมอกควัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเพื่อลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาช่วยลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรได้ โดยการนำหลักศีล 5 มาใช้เป็นกรอบการควบคุมตนเองของเกษตรกรและสมาชิกในชุมชน ให้ตระหนักถึงผลกระทบของการเผาที่ส่งต่อสุขภาพและทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านภูมิปัญญาล้านนาพบว่า แนวปฏิบัติด้านการจัดการพื้นที่ป่า เช่น แนวคิดเรื่องป่าเปียก การปลูกพืชที่ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน และการใช้กฎจาริตของชุมชน เป็นกลไกที่ช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดไฟป่าและลดการเผาวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร การใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นกรอบกำกับพฤติกรรม ทำให้สมาชิกในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันมากขึ้น

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การสร้างรูปแบบความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันบนฐานหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาแบบพหุภาคี จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะเป็นความร่วมมือแบบพหุภาคี โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประสานการทำงานร่วมกันของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ผ่านกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลทรัพยากรป่าไม้

รูปแบบความร่วมมือดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการได้แก่

1. การนำโดยผู้นำทางศาสนา
2. การผสมผสานความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประเพณี
3. การเชื่อมโยงเครือข่ายจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง
4. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกกลุ่ม
5. การปลูกจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม

องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้การจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน มิได้จำกัดอยู่เพียงมาตรการเชิงนโยบายหรือการควบคุมจากภายนอก

อภิปรายผล

1. การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควัน จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยสะท้อนว่า ปัญหาไฟป่าและหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับพฤติกรรมของมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การนำหลักศีล 5 มาใช้เป็นฐานในการควบคุมความประพฤติ

ช่วยลดการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เช่น การล่าสัตว์ การจุดไฟในป่า และการตัดไม้ในพื้นที่ต้นน้ำ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาที่เสนอว่า สาเหตุสำคัญของไฟป่าและหมอกควันเกิดจากความสะเพร่า การเผาขยะ และการเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งมีต้นทุนต่ำและทำได้ง่าย (กรมควบคุมมลพิษ, 2563, หน้า 18-22)

เมื่อพิจารณาในเชิงหลักการ พบว่า ไตรสิกขา มีบทบาทในการสร้างวินัยให้แก่บุคคลและชุมชนผ่านการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ซึ่งเอื้อต่อการกำหนดกติกาการใช้ทรัพยากรร่วมกันในระดับพื้นที่ หลักการบริหารนิยธรรม 7 สนับสนุนความสามัคคีและความร่วมมือของคนในชุมชนในการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาไฟป่า ขณะที่กัลยาณมิตรธรรม 7 ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงบวกภายในชุมชน ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาด้านการจัดการไฟป่าที่พบว่า การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วม และการทำงานเป็นเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญต่อประสิทธิภาพของการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันในระดับท้องถิ่น (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2006, pp. 11-14)

การผสมผสานหลักการทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กฎจารีต ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับป่า ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีความหมายในเชิงคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนที่ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่นในการกำกับพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน (ยศ สันตสมบัติ, 2556, หน้า 45-62)

2. การบูรณาการหลักการทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเกิดขึ้นได้เมื่อชุมชนมีกรอบคิดร่วมที่เชื่อมโยงศีลธรรมกับการจัดการพื้นที่ การใช้หลักศีล 5 เป็นพื้นฐานในการควบคุมตนเองช่วยลดพฤติกรรมการเผา ขณะเดียวกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการไฟป่า เช่น แนวคิดป่าเปียก และการปลูกพืชที่ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน ช่วยลดความเสี่ยงของการเกิดไฟป่าในพื้นที่ศึกษา

ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยด้านการอนุรักษ์ป่าที่เสนอว่า การสร้างวินัยร่วมและการใช้กติกาชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการผสมผสาน ศาสนา และปัญญา ช่วยเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ในระดับชุมชน (เสน่ห์ จามริก, 2554, หน้า 105-112) รวมทั้งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่เน้นการใช้ความรู้ท้องถิ่นเป็นฐานในการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2546, หน้า 74-85)

3. การสร้างรูปแบบความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันบนฐานหลักการทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบพหุภาคี จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยสะท้อนว่า รูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคีที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลาง มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่าย ผ่านกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกช่วงวัยมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรม อินทนนท์ร่วมกันเชื่อมสัมพันธ์ 4 อำเภอ รูปแบบดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความเข้าใจร่วม การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการทำงานเป็นเครือข่าย

ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เสนอว่า ความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนความเชื่อ ความไว้วางใจ และการมีผู้นำทางสังคมที่ได้รับการยอมรับ ช่วยเพิ่มพลังในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ และทำให้การแก้ไขปัญหามีความต่อเนื่อง (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543, หน้า 32-45)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

การวิจัยเรื่องการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในเชิงแนวคิดและเชิงปฏิบัติ ดังนี้

1. กรอบความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควันในฐานะปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม มิใช่เพียงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหรือเทคนิคการจัดการไฟป่าเพียงอย่างเดียว โดยชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 ไตรสิกขา อปริหานิยธรรม 7 และกัลยาณมิตรธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับพฤติกรรมและสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบต่อทรัพยากรป่าไม้ได้จริงเมื่อเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและความเชื่อในพื้นที่

2. บทบาทของภูมิปัญญาล้านนาในฐานะ *กตिकाชุมชน* ที่ช่วยควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติผ่านกฎจารีต ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่า เช่น การบวชป่า การบวชต้นไม้ และการจัดการป่าเปียก องค์ความรู้ส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้เป็นเพียงความรู้เชิงวัฒนธรรม แต่เป็นเครื่องมือทางสังคมที่มีผลต่อการลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรในระดับชุมชน

3. รูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคีในการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน ซึ่งมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่าย รูปแบบดังกล่าวแสดงให้เห็นบทบาทของสถาบันทางศาสนาในการเชื่อมโยงการทำงานของภาคส่วนต่างๆ และเสริมสร้างความต่อเนื่องของการจัดการปัญหาในระดับพื้นที่

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้จึงช่วยขยายกรอบการศึกษาปัญหาไฟป่าและหมอกควันให้ครอบคลุมมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการจัดการที่สอดคล้องกับบริบทของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นกรอบอ้างอิงทางวิชาการและแนวทางเชิงปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ สามารถสรุปองค์ความรู้เป็นแผนภาพได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ฐานองค์ความรู้

1. หลักธรรมทางพุทธศาสนา

- (1) ศีล 5
- (2) ไตรสิกขา
- (3) อปริหานิยธรรม 7
- (4) กัลยาณมิตรธรรม 7

2. ภูมิปัญญาล้านนา

- (1) กฎจารีตและประเพณีชุมชน
- (2) การบวชป่าและบวชต้นไม้
- (3) การจัดการป่าเปียก

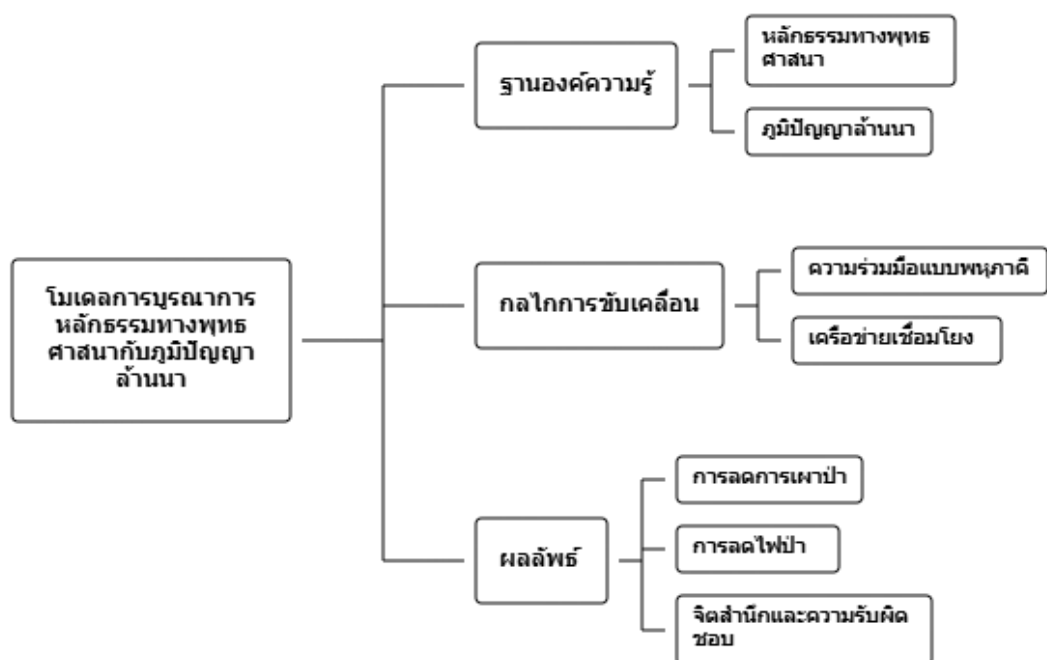
ส่วนที่ 2 กลไกการขับเคลื่อน

1. ความร่วมมือแบบพหุภาคี

- (1) วัดและพระสงฆ์
- (2) ชุมชน
- (3) หน่วยงานภาครัฐ
- (4) ภาคีเครือข่าย

ส่วนที่ 3 ผลลัพธ์

- (1) การลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร
- (2) การลดไฟป่าและวิกฤตหมอกควัน
- (3) การเกิดจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อร่วมของชุมชน

ภาพที่ 1 โมเดลการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควัน จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : คณะผู้วิจัย

ภาพนี้แสดงโมเดลการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนา โดยใช้หลักธรรมเป็นฐานกำกับพฤติกรรมและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกติกาชุมชนในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ กลไกสำคัญของโมเดลคือความร่วมมือแบบพหุภาคีที่มีวัดและชุมชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งนำไปสู่การลดการเผาป่า การจัดการไฟป่า และการบรรเทาวิกฤตหมอกควันในระดับพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

สรุป

การวิจัยเรื่องการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่ สรุปผลการวิจัยได้ว่า ปัญหาไฟป่าและหมอกควันในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่มีความเชื่อมโยงกับพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ ความเชื่อ วิถีชีวิต และแบบแผนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับป่า การแก้ไขปัญหาด้วยมาตรการเชิงนโยบายและเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียวจึงยังไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาได้อย่างครอบคลุม

ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล 5 ไตรสิกขา อปริหานิยธรรม 7 และกัลยาณมิตรธรรม 7 สามารถทำหน้าที่เป็นฐานคิดทางศีลธรรมในการกำกับพฤติกรรมของบุคคลและชุมชน ลดการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ และเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ขณะเดียวกัน ภูมิปัญญาล้านนาในรูปของกฎจารีต ประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับป่า เช่น การบวชป่า การบวชต้นไม้ และการจัดการป่าเปียก มีบทบาทสำคัญในการสร้างกติกาชุมชนและควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่

การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาล้านนายังเอื้อต่อการลดการเผาป่าและวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร โดยช่วยสร้างความตระหนักรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนผ่านกลไกทางศีลธรรมและวัฒนธรรมที่ชุมชนยอมรับ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นรูปแบบความร่วมมือแบบพหุภาคีที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่าย ซึ่งทำให้การจัดการปัญหาไฟป่าและวิกฤตหมอกควันเกิดขึ้นในลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและแผนการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน โดยเปิดพื้นที่ให้วัด ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทในการกำหนดแนวทางและมาตรการที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ มากกว่าการใช้มาตรการจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติในระดับพื้นที่

ควรส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการประสานความร่วมมือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับการฟื้นฟูและสืบสานภูมิปัญญาล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า เช่น การบวชป่า การบวชต้นไม้ และการจัดการป่าเปียก เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่าอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควรมีการศึกษาต่อยอดเกี่ยวกับการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่อื่นที่มีลักษณะปัญหาใกล้เคียงกัน เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการและขยายองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนฐานศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งการพัฒนารอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ได้

แหล่งทุน

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) สถาบันวิจัยญาณสังวรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2565

This research was supported by a research grant from the Science, Research and Innovation Promotion Fund (TSRI), Yanasangvorn Research Institute, Mahamakut Buddhist University, for the Fiscal Year 2022.

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2563). รายงานสถานการณ์หมอกควันและไฟป่าของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมควบคุมมลพิษ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). วัฒนธรรม ชุมชน และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสน่ห์ จามริก. (2554). พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2564). รายงานสถานการณ์ไฟป่าและหมอกควันภาคเหนือประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : GISTDA.
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2564). สถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้และจุดความร้อนจากข้อมูลดาวเทียม. กรุงเทพมหานคร : GISTDA.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2546). ป่าชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์.(2543). **วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนา**.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2006). **Fire Management: Voluntary Guidelines**. Rome: FAO,

World Health Organization. (2016). **Ambient Air Pollution: A Global Assessment of Exposure and Burden of Disease**. Geneva: World Health Organization.

